

SAMSUN CANLAR DERNEĞİNDE YAŞATILAN ALEVİ- BEKTAŞI KÜLTÜRÜ, CEM RİTÜELLERİ VE MÜZİK PRATİKLERİ*

ALEVİ-BEKTASHI CULTURE, CEM RITUALS AND MUSICAL PRACTICES IN SAMSUN CANLAR ASSOCIATION

MUSTAFA ÖCAL**

MEHMET CAN PELİKOĞLU***

Sorumlu Yazar

Öz

İslam'ın tasavvufi bir yorumu olarak nitelendirilen Alevi-Bektaşî inancında, saz eşliğinde icra edilen cem müziği ve semahlarla süslenen cem ritüelleri, kutsal ile söz arasındaki ilişkiyi rasyonalite, ötekilik ve kültürlenme ile ilişkilendirerek anlamlandırılan 'insan'ın gerçekleştirdiği temsili faaliyetler toplamıdır. Kadın-erkek bir arada gerçekleştiren cem ritüellerinin temel felsefesi toplumsal birliği sağlayan ortak duygu ve kabulleri gelecek kuşaklara aktarmaktır. Bu çalışma, Alevi-Bektaşî inanç ve kültürünün temel dinamiklerinden olan Cem ritüellerindeki müzik pratiklerinin yapısal özellikleri, tarihsel kökenleri, toplumsal dayanışmaya katkısı ve felsefi boyutuyla tanınmasında işlev gören bir sivil toplum kuruluşu olan "Samsun Canlar Derneği" örnekleminin kültürel analizini yapmayı amaçlamaktadır. Samsun Canlar Derneği'nde görev alan beş dede, dört zâkir ve on talip'ten oluşan on dokuz kişilik bir çalışma grubu ile yarı yapılandırılmış görüşme ile bilgiler toplanmış ve birkaç cem ritüeli katılarak gözlemlenmiştir. Araştırma bulgularına göre; Alevi-Bektaşî inancının temel esaslarının, Hacı Bektaş Veli'nin 'Dört Kapı Kırk Makam' öğretilerine dayalı olduğu belirlenmiştir. Katılımcılar, Aleviliğin soy takip ettiğini ve inanç önderinin *dede*, Bektaşilikte ise böyle bir kuralın olmadığını ve inanç önderinin *baba* oluşunu belirtmişlerdir. Alevilik insan sevgisi üzerine inşa edilmiş olup, Buyruk, Makâlât gibi klasiklerin okunduğu, inanç içinde Ehlibeyt sevgisi ile eline-beline-diline sahip olma düsturunun yer aldığı belirtilmiştir. Cem ritüelleri içinde, üç sünnet yedi farz, on yedi erkân, rızalık, musahiplik gibi kavramların yer aldığı anlaşılmıştır. Alevi-Bektaşî inancında farklı oruçlar tutulmaktadır. Cemde icra edilen müzik pratikleri deyiş, duaz ve mersiye; oniki hizmet içinde yer alan müzik pratikleri ise miraçlama, semah, çerağ ve kurban duazı, mersiye olarak sıralanmıştır. Cemde on iki hizmetin yürütüldüğü, ıkrarlı ve ıkrarsız cem türlerinin olduğu belirtilmiştir. Alevi-Bektaşî kültüründeki müzik pratiklerinin yaşatılması için zâkirlik kurslarının açılması ve bu konuda farklı süreklere ait müzik pratiklerinin incelenmesi gerektiği önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Alevi-Bektaşî inancı, Cem, Ritüel, Müzik pratikleri, Samsun Canlar Derneği

Araştırma Makalesi / Künye: ÖCAL, Mustafa, PELİKOĞLU, Mehmet Can. "Samsun Canlar Derneğinde Yaşatılan Alevi-Bektaşî Kültürü, Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri". Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, 111 (Eylül 2024), s. 17-39 <https://doi.org/10.60163/tkchbva.1462314>

* Bu makale, Mustafa Öcal'ın Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Müzik Ana Sanat Dalında, 2023 yılında hazırladığı "Alevi-Bektaşî Kültüründe Cem Ritüelleri ve Müzik Pratikleri: Samsun Canlar Derneği Örneği" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Öğr. Gör., Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun Meslek Yüksekokulu, E-mail: mustafa.ocal@omu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4047-8423.

*** Doç. Dr., Erzurum Atatürk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bilimleri Bölümü, Müzikoloji Ana Sanat Dalı, E-mail: mimcanpelik@gmail.com, ORCID: 0000-0002-5643-4217.

Abstract

In the Alevi-Bektashi faith, which is characterized as a mystical interpretation of Islam, cem rituals, which are adorned with cem music accompanied by saz and semahs, are the sum of representative activities carried out by 'human beings' who make sense of the relationship between the sacred and the spoken by associating it with rationality, otherness and acculturation. The basic philosophy of cem rituals, which are performed by men and women together, is to transfer the common feelings and acceptances that ensure social unity to future generations. This study aims to conduct a cultural analysis of the sample of "Samsun Canlar Association", a non-governmental organization that functions in the recognition of music practices in Cem rituals, one of the basic dynamics of Alevi-Bektashi belief and culture, with its structural characteristics, historical origins, contribution to social solidarity and philosophical dimension. Information was collected through semi-structured interviews with a working group of nineteen people, consisting of five dede, four zâkir and ten talip, and several cem rituals were observed. According to the findings of the research, it was determined that the basic principles of Alevi-Bektashi belief are based on the 'Four Doors and Forty Makams' teaching of Hacı Bektaş Veli. Participants stated that Alevism follows lineage and the leader of the faith is the dede, while in Bektashism there is no such rule and the leader of the faith is the father. It was stated that Alevism is built on the love of humanity, that classics such as Buyruk and Makâlât are read, and that the belief includes the love of Ehlibeyt and the motto of having hands, hands and tongue. It is understood that Cem rituals include concepts such as three sunnahs, seven obligations, seventeen erkân, consent and musahiplik. Different fasts are observed in Alevi-Bektashi belief. The musical practices performed in Cem are deyiş, duaz and mersiye; the musical practices included in the twelve services are miraçlama, semah, çerağ and sacrifice prayers and mersiye. It was stated that twelve services are performed in the cem and that there are types of cem with and without ikrar. In order to keep the music practices of Alevi-Bektashi culture alive, it was suggested that zâkirlik courses should be opened and the music practices of different continuities should be examined in this regard.

Key Words: Alevi-Bektashi faith, Cem, Ritual, Music practices, Samsun Canlar Association

Giriş

Genel manada kültür, bir toplumun birliğini ve bütünlüğünü sağlamada, duyuş ve düşünüşünü şekillendirmede işlev gören, gelecek kuşaklara aktarılması gereken ortak değerlere görünürlük kazandıran araçların tümüdür. Kültürün temelinde, inançlar, birey, sosyal gruplar ve etkileşim yer almaktadır (Godri, 2014). Bir toplumun kültürünü anlamının farklı yolları vardır. Bunlardan birisi, insanların duyuş ve düşüncelerini ifade ettiği sanatsal bir iletişim biçimi olan müziktir. Özellikle, toplumun inancı içinde yer alan müzik pratiklerinden kültürel yapı hakkında önemli bilgiler edinilmektedir. Zira müzik, ait olduğu kültürle yoğrulmuş bestecisi, seslendiricisi ve dinleyicisi ile toplumsal bir görünüm arz etmektedir. Çok kültürlülük ekseninde Anadolu topraklarının kültürel zenginliğinin yapı taşlarından olan Alevi-Bektaş inancına özgü bir ibadet biçimi olan 'Cem ritüelleri ve müzik pratikleri' önemli bir örnek teşkil etmektedir. Cem ibadetlerine yakından bakıldığında, gelenekselleşmiş ve kültürel olanın içinde barınan tarihi, felsefi, teolojik, siyasal ve sosyal bağlamın varlığı kendini açıkça ortaya çıkartmaktadır. Alevi-Bektaş inancına hizmet eden Samsun Canlar Derneğinde, cem ritüellerinin nasıl uygulandığı ve hangi müzik pratiklerinin icra edildiğinin araştırılması, bu kültürün anlaşılmasına bir dereceye kadar katkı sağlayabilir. Bu araştırma bulguları, İslam inancının farklı yorumlarını kabul eden bireylerin birbirlerini daha yakından tanımalarına ve kardeşçe ilişkilerin sürdürülmesine yardımcı olabilir.

İslam dininin tasavvufi anlayışta yorumlandığı Alevi-Bektaşî inancını, Türklerin İslamiyet’i kabul etmesiyle öz kültürlerini kaynaştırdığı Anadolu İslam’ı olarak nitelendirmek mümkündür (Cebecioğlu 2014, s. 43; Kılıç, 2009, s. 184). Dar anlamda Alevilik, Hz. Ali’den taraf olma ve onu imam olarak kabul etme anlamında kullanılır. 13.yüzyıla değin düzensiz ve dağınık olan Alevi topluluklarının, Horasan ereni Hacı Bektaş Veli’nin öncülüğünde, Bektaşî tarikatına bağlanmaları ile bütünleşik bir Alevi-Bektaşî kültürünün ortaya çıkışı söz konusudur. Ayrıca belirtmekte yarar vardır ki Türkiye’de her Bektaşî Alevi olarak kabul edildiği halde, her Alevi, Hacı Bektaş Veli’ye hürmetine rağmen, Bektaşî değildir (Fığlalı, 1990, s.9).

Bir inancı tanımanın yolu onun felsefesini anlamaktan geçer. Alevi-Bektaşî inancının felsefesi, Hakk’ı insanda görme (Vahdet-i Vücut) anlayışına dayanır (Sarıkaya, 2017). Vahdet-i vücud felsefesi, halk edebiyatı, divan edebiyatı, doğu halklarının kolektif belleğinde yer etmiştir. ‘İnsan Hak’ta Hak insanda/ Ne ararsan var insanda/ Çok marifet var insanda/ Mademki ben bir insanım’ (Mustan-Dönmez, 2014, s. 3) dizeleri bu felsefeyi yansıtır. Alevi-Bektaşî Buyrukları, Makâlât, Faziletname, Yedi Ulu Ozana ait çeşitli cökler gibi yazılı kaynaklarda bu felsefenin izlerine rastlanır (Yaman, 2012; Yıldız, 2004). Diğer önemli bir husus Alevi-Bektaşîlerin ibadet biçimi olan cemlerdir.

Alevi-Bektaşî inancında toplu ibadet biçimi cemdır. Ancak cem ibadeti, “yol bir sürekin bin bir” anlayışına göre, değişik bölgelerde yaşayan Alevi-Bektaşî topluluklarında farklılık gösterebilmektedir. Bu konuda yapılmış bazı araştırmalar (Arslan, 2017; Dönmez, 2008; Özdemir, 2016; Özdoğan, 2020; Şahin, 2020) olmakla birlikte, cemlerde yapılan ritüellerin ve müzik pratiklerinin yörelere göre az da olsa değişiklik göstermesi, farklı bölgelerde yer alan cem evlerinde araştırma yapmayı gerekli kılmaktadır. Ancak bu sayede Alevi-Bektaşî kültürü unsurları açık olarak ortaya konabilir.

Cem ibadeti, ıkrarlı ve ıkrarsız kişilerin katıldığı cemler olarak sınıflandırılabilir. İkrarlı kişilerin katıldığı cemler, Görgü *cemi*, *Abdal Musa cemi*, *Hızır cemi*, *Nevruz cemi*, *Musahip ve Dardan indirme* cemleridir (Işık, 2013; Rençber, 2013; Korkmaz, 1994; Türkoğan, 2004; Çıblak-Coşkun, 2014). İkrarsız kişilerin katıldığı cemler, *Muhabbet cemi* olarak nitelenirler. Alevi inancına göre, bir kişinin ıkrar verebilmesi için evli olması gerekir (Vaktidolu, 2011). Bu bakımdan bazı süreklere evli olmayan kişiler ıkrarlı cemlere kabul edilmezler. Ancak günümüzde öğrenme amacıyla bu cemlere bekâr kişiler de katılmaktadırlar. Cemlerde bir takım müzik pratikleri icra edilmekte ve Alevi-Bektaşî kültürünün devamına katkı sağlamaktadır.

Cem ibadeti içinde icra edilen müzik uygulamaları, *Dua (gülbenk)*, *Duazdeh (duaz imam)*, *Deyiş*, *Nefes*, *Tevhid*, *Miraçlama*, *Semah* ve *Mersiye* olarak adlandırılır (Gül, 2018). Duaz, cem ayınlarında söylenen ve on iki imamın adlarının geçtiği deyişler olup bir nevi dua olarak kabul edilir (Kaptan, 2023). Alevi-Bektaşîlerde on iki imam, ‘Eimme-i İsna Aşere’ kutsal kişilerdir (Noyan, 1995). *Deyiş*, öğretici, eğitici, öğüt verici konuların yanında, dini, tasavvufi inancı ve tarikat ilkelerini anlatan şiirin genel adıdır (Duygulu 1997, s.8). Deyişlerin yedi ulu ozandan olması arzu edilir. Sünnilerin ilahi adını verdiği dini manzumelere, Alevi-Bektaşîler *nefes* adını verirler (TDV, 2023, s.522). Cemlerde, Kerbelâ’da susuz şehit edilen Hz. Hüseyin ve yakınları için *mersiye* okunur (Akdeniz, 2011). Hz. Muhammed’in Allah’ın davetine icabet ettiği yolculuğu anlatan dizeler *miraçlama* (Dönmez, 2008), Allah’ın varlığını, birliğini, yücelik ve kudretini anlatan şiirler ise *tevhid* olarak nitelendirilir (Artun, 2010).

Cem ibadeti içinde *on iki hizmet* yürütülür. Bazı yörelerde cem ibadeti *halka namazı* olarak nitelenir. Buyrukta ise *niyaz* olarak tanımlanmaktadır (Yaman, 2012). Cem ibadetini Alevilikte *Dede*, Bektaşilikte *Baba* yürütür. Cemde on iki hizmetin yürütülmesinde Dede'ye yardımcı olan hizmet sahipleri şunlardır: *Rehber, gözcü, bekçi, kurbancı, meydancı, sakka, süpürgeci, peyk, çerağcı, semahçı, tezakâr* (Divani, 2010). Rehber dedeye yardımcı olur. Gözcü cemde asayiş sağlar. Bekçiler dış güvenlik işlerine bakarlar. Kurbancı yemek işlerini organize eder. Meydancı cem evinin düzeninden sorumludur. Sakka susayanlara su dağıtır. Süpürgeci meydanı süpürür ve tezekar ise cem erenlerinin temizlik işlerini yürütür. Çerağcı aydınlatma işlerine bakar. Semahçılar ise semah dönerler.

Ceme gelen kişiler ilk olarak duaya dururlar. Yani 'Hak-Muhammed-Ali postu' önünde ve pir huzurunda nefis muhasebesi yaparlar (Dönmez, Çelik ve Armağan, 2018). Zira bu meydan '*er-Hak Meydanı*' kabul edilir. Cemde nefes, duaz ve deyiş okuyan ve söyleyen kişilere *zâkir* adı verilir. Zâkirlük görevini yerine getiren kişiler, Tanrı'ya yakarışı simgelerler (Korkmaz, 1997). Bu teknik hizmeti yapan kişinin sesinin güzel olması gerekir. Zâkir, yeteneği ve yaratıcılığıyla cem erenleri arasındaki cezbin doruğa çıkmasına aracılık eder (Satır, 2016). Genellikle usta-çırak ilişkisiyle yetişirler. Bazılarının kendine has mahlası vardır. Bazen cemlerde kadınların da zâkirlük görevi aldığı bilinmektedir (Akdeniz, 2011).

Alevi inancında, on iki hizmetten dinsel olarak yapılan danslara *semah* denir (Ayışit-Onatça 2007). Semah, kadın-erkek birlikte, bağlama eşliğinde dönülerek yapılır ve ibadet niteliği taşır (Erseven, 1996). *Kırklar semahı* ve *Gönüller semahı* olmak üzere iki türlü semah dönülür. Gönüller semahı-*UNESCO tarafından somut olmayan kültür miras olarak kabul edilmiştir*-dönen kişi, ruhsal olarak bir rahatlık hisseder ve kendisini Hakk'a teslim eder (Gül, 2017). Kırklar semahı on iki hizmet içindedir diğeri bunun dışında kabul edilir. Cem'e katılan kişiler, cinsiyetine bakılmaksızın *can* kabul edilir. Kadın-erkek birlikte yapılan bu ibadet, dünyadan soyutlanıp manevi âlemde yaratılanla bütünleşme hali olarak kendini belli eder (Uğurlu, 2009).

Samsun Canlar Derneği, 2019 yılında kurulmuş bir sivil toplum kuruluşudur (STK). Samsun'daki Alevi-Bektaşilerin bulunduğu kültür ve yardımlaşma derneği olarak işlev görmektedir. Derneğin vizyonu, Hacı Bektaş Veli'nin 'Dört Kapı Kırk Makam' öğretisini hayata geçirmektir. Misyonu ise Hacı Bektaş Veli ile ilgili insanları bilgilendirmek; kadınlarla ilgili toplantılar yapmak, seminerler vermek, yardımlaşmak, farklı konularda eğitim faaliyetleri vermek olarak özetlenebilir. Dernekte kadınlar kendi aralarında toplantılar yaparak iş birliği anlayışı içinde yardımlaşmaktadırlar. Bunun yanında dernekte vefat edenler için lokma yapıp dağıtma ve dua etme türünden gelenek ve görenekler sürdürülmektedir. Derneğin talipleri, çoğunlukla adetleri birbirine benzerlik gösteren Pir Sultan ve Gülerli Ocakları mensubudurlar.

Samsun Canlar Derneği'nde güz ayında, ilk olarak görgü cemi yapılmakta ve herkesin birbirinden razı olduğu anlaşıldıktan sonra önceki paragraflarda sıralanan diğer cemler icra edilmektedir. Görgü cemine evli olanlar eşi ile ve musahibiyle birlikte katılmaktadırlar. Evli olmayanlar da öğrenme amacıyla ceme kabul edilmektedirler. İlk önce gözcü asısıyla duasını alır ve cem başlar. Sonra bekçiler dualarını alırlar. Ceme ilk gelenler dara durarak 'Tecella-Temenna' duasına dururlar. Daha sonra diğer hizmet sahipleri belirlenir. Dede postundadır ve Rehber yanına oturur. El suyu döküldükten sonra meydana süpürge çalınır. Bir hizmet sahibi meydana seccade sererek dört köşesine niyaz eder ve Nur Suresinin 35 ve 36 ayetleri okunarak çerağ uyandırılır. Zakirler ise duaz ve deyiş söylerler. Meydandan sorumlu kişi Dede'ye bu konuda yardımcı olur. Cemde mersiye okunur, Hz. Hüseyin için sakka hizmeti yapan

kişiler herkese su dağıtırlar. Cemin ilerleyen sürecinde Zâkirler miraçlama okurlar ve kırklar semahı dönülür. Daha sonra isteyen kişiler gönüller semahına kalkabilirler. Cemin sonunda on iki hizmet sahipleri dualarını alır ve dede *oturan-duran duası* yaparak cem ibadeti sona erdirir. Diğer cemlerde de benzeri uygulamalar yapılmakta ancak içeriklerinde az çok farklılıklar yer almaktadır. Alevi-Bektaşî cemlerinde, cuma geceleri lokma yenilmektedir. Lokma yeme işi hizmet sahipleri duasını aldıktan sonra başlamaktadır. Ceme gelen kişilerin getirmiş oldukları yiyecekler karıştırılarak herkese dağıtılmaktadır. Ceme getirilen bu lokmalara yenilmeden ve yenildikten sonra dua yapılmaktadır.

1.Araştırmanın amacı

Bu çalışmanın amacı, Samsun Canlar Derneğinde yaşatılmaya çalışılan Alevi-Bektaşî kültürü unsurlarını açıklamak, cem ritüelleri ve cemde icra edilen müzik pratiklerini ortaya koymaktır. Bu amaçla aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

- 1) Alevi-Bektaşî inancının temel esasları nelerdir?
- 2) Alevi-Bektaşî inancında cem ibadeti içinde yer alan ritüeller nelerdir?
- 3) Samsun Canlar Derneğinde cem ibadeti içinde icra edilen müzik pratikleri nelerdir?

2.Araştırmanın önemi

Alevi-Bektaşî inancıyla ilgili farklı çalışmalar yapılmaktadır. Ancak kapalı bir toplum özelliği gösteren bu toplumun inanç, ibadet ve müzik pratiklerine yönelik çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, Alevi-Bektaşî kültürünün tam olarak anlaşılabilmesi için değişik bölgelerde icra edilen farklı uygulamaların incelenmesini gerektirmektedir. Bu bakımdan farklı sürelerin cem ibadetleri ve müzik pratiklerinin incelenmesi bu kültürün daha iyi anlaşılmasına yardım edecektir. Ülkemizde insanların birbirini tanımasını toplumsal birlik ve beraberliğimize önemli katkı sağlayabilir. Eski Türk inançlarının izlerini günümüze taşıyan Anadolu Aleviliğinin yaşatılmaya çalışıldığı Samsun Canlar Derneği örneğinin alana bir katkı sağlaması beklenmektedir.

3.Araştırmanın modeli

Anadolu Aleviliğinin yaşatılmaya çalışıldığı Samsun Canlar Derneğinde, Alevi kültürünün nasıl yaşatıldığı, cemlerde yer alan ritüeller ve müzik pratiklerine yönelik bu çalışma nitel bir araştırma yöntemiyle ele alınmıştır. Nitel çalışma, gözlemlerden, belgelerden ve değişik kişilerin yorumlarından faydalanarak algıların ve olayların doğal ortamında gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasıdır (Yıldırım ve Şimşek 2013). Konu ele alınırken araştırma deseni olarak kültür analizi (etnografik çalışma) kullanılmıştır. Etno (insan) ve grafi (betimleme, tasvir etme) kelimelerinden türetilmiş olan etnografi, ortak kültüre mensup bir grubun davranışlarını, deneyimlerini, kültürel pratiklerini ve kodlarını yorumlayan, bunun için çeşitli veri toplama yöntemine başvurarak büyük portreler çizen bir araştırma desendir (Erduyan, 2017, s.82; Cresswell, 2018, s.96).

3.1.Araştırmanın çalışma grubu

Çalışma grubunu, Samsun Canlar Derneğinde farklı görevlerde bulunan beş inanç önderi Dede, dört Zâkir, bu kültüre hizmet eden altı kadın ve dört erkek Talip

olmak üzere on dokuz kişi oluşturmaktadır. Katılımcılar amaçlı örnekleme tekniği ile belirlenmiştir (Flick, 2014). Araştırmaya katılan çalışma grubunda yer alan kişilere ilişkin kişisel bilgiler şöyle özetlenebilir: Araştırmaya katılanların altısı kadın, on üçü erkektir. Yaşları ise, üçü 30–50 yaş, dokuzu 51–60 yaş arasında, yedisi 61 yaş üstündedirler. Araştırmaya katılanların dokuzu Pir Sultan ocağı, beşi Gülerli ocağı ve diğerleri Keçeci ocağı, Ali Pir Civan ocağı, Piri Baba ocağı, Zayıf Yusuf ocağı ve Tekkeşin ocağına bağlıdırlar. Katılımcıların on üçü Samsun/Lâdik, üçü Samsun/Havza, ikisi Amasya/Merzifon ve biri Tokat/Almus nüfusuna kayıtlıdırlar. Araştırmaya katılan zâkirlerin ikisi yüksek lisans mezunu, birisi lise bir başkası ilkokul mezunudur.

3.2. Veri toplama araçları ve verilerin toplanması

Araştırmaya Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Etik Kurulundan ve Derneğin yönetim kurulundan izin alınarak başlanmıştır. Araştırmada iki türlü veri toplama tekniğinden yararlanılmıştır. Bunlardan birisi yarı yapılandırılmış görüşme ve diğeri katılımlı gözlem tekniğidir. Görüşmede araştırmacılar tarafından geliştirilmiş yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme sorular, görüşmeyi tehlikeye uğratabilecek durumlardan kaçınmak için başvuru ve görüşmeyi yapılış amacına yönlendiren sorulardır (Bengtsson, 2016). Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmadan önce alan taranarak görüşme soruları belirlenmiştir. Bu soruların geçerliğine yönelik olarak alanında uzman iki kişinin görüşleri doğrultusunda düzeltmeler yapılmış ve sorulara son şekli verilmiştir. Bu sorular araştırmaya katılanların dışında birkaç kişiye sorularak herkesin sorulardan aynı şeyi anlayıp anlamadığı kontrol edilmiş ve böylece güvenilirliği kontrol edilmiştir. Samsun Canlar Derneğinde görevli veya bu dernekte görev alan çeşitli katılımcılara; 1) Alevi-Bektaşî inancının temel esasları nelerdir? 2) Alevilik ve Bektaşîlik farkı nedir? 3) Alevi-Sünnî inancı arasındaki tasavvufî farklılıklar nelerdir? 4) Alevi-Bektaşî kutsalları nelerdir? 5) Samsun Canlar Derneğinde, Alevi-Bektaşî inancında yer alan ve cem ibadeti içinde hangi ritüeller yer almaktadır? 6) Alevi-Bektaşî inancında ne tür ibadetler yapılmaktadır? 7) Samsun Canlar Derneğinde, cem ibadeti içinde ne tür müzik pratikleri yer almaktadır 8) Bu müzik pratikleri cem çeşitlerine göre farklılık göstermekte midir? soruları yöneltilmiştir.

Araştırmada görüşmeye gönüllü olarak katılmak isteyen kişiler için randevu alınmış ve yaklaşık olarak Samsun Canlar Derneğinde 40 dakika görüşme yapılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme, kişilere birtakım sorunların sorulduğu ve kişilerin bilgilerinin kaydedildiği bir görüşme tekniğidir (Creswell, 2009). Bu çalışmada, ayrıca *katılımlı* gözlem tekniğinden yararlanılmıştır. Katılımlı gözlem, bireyin araştırdığı ortamda olayları tarafsız olarak gözlemlemesine olanak sağlayan bir tekniktir (Golafshani, 2003). Araştırmacılarından birisi Samsun Canlar Derneğinde zâkirlik yapmakta olup dernekte icra edilen bütün cemleri yakından gözlemleme şansına sahiptir. Bu çalışmanın veri toplama aşamasında, 15 Ekim 2022 günü görgü cemine, 24 Kasım 2022 günü Abdal Musa cemine, 16 Şubat 2023 günü Hızır cemine ve 21 Mart 2023 günü Nevruz cemine katılmıştır.

3.3. Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliği

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak için konuya uygun veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Görüşme formunun yapı geçerliğini sağlamak için uzman görüşü alınmıştır. Katılımlı gözlem ile yeteri sayıda cem ibadeti gözlenmiş ve kayıt altına alınmıştır. Görüşme sonunda, elde edilen veriler kişinin yüzüne okunarak

doğruluğu kontrol edilmiş ve katılımcı teyidi alınmıştır. Gözlemlenen cemler kamera ile kayıt altına alınmış ve kayıtlar incelenerek bunlar yazıya dökülmüş ve gözlem formuna kaydedilmiştir. Nitel araştırmada geçerlik, araştırmacının araştırdığı olguyu, olduğu biçimiyle ve olabildiğince yansız gözlemesi anlamına gelir (Kirk ve Miller, 1986). Nitel çalışmalarda geçerlik ve güvenilirliği artıran önemli etkenlerden bir diğeri ise inandırıcılık olup, elde edilen verilerin yansız bir şekilde ve olabildiğince objektif olarak sunulmasına özen gösterilmiştir.

3.4. Verilerin analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi ile çözümlenmiştir. İçerik analizinde verilerin kodlanması, alt temaların düzenlenmesi, tema oluşturma, bulguların tanımlanması ve yorumlanması olmak üzere dört aşamalı bir süreç (Yıldırım ve Şimşek, 2013) izlenmiştir. Toplanan veriler yazıya dökülmüş ve her görüşmeciye bir numara verilerek kodlama yapılmıştır. Dedeler D1, D2... D4; Zâkirler Z1, Z2... Z4; Talipler ise T1, T2...T10 olarak kodlanmışlardır. Bu kişilerin söylediklerinden benzer kavramlar (kodlar) belirlenerek bunlardan kategoriler (alt temalar) çıkarılmış, kategorilerden ise bazı temalara ulaşılmıştır. Bu temaların her birisi bulgular başlığı altında ele alınarak tabloların altına gerekli yorumlamalar yapılmıştır.

4. Bulgular

Alevi-Bektaşî inanç ve kültürüyle birlikte Samsun Canlar Derneği cem ritüelleri ve cem pratiklerinin incelendiği bu çalışmada elde edilen bulgular aşağıya çıkarılmıştır.

4.1. Alevi-Bektaşî inancının temel esasları

Yapılan görüşmeler sonunda dört tema elde edilmiştir. Bunlar ‘Alevi-Bektaşî inanç biçimi’, ‘Alevi-Bektaşî Farkı’, ‘Alevi-Sünnî İnançında Tasavvufî Farklılıkları’, ‘Alevi-Bektaşî Kutsalları’, Alevi Bektaşî inanç biçimine yönelik görüşlerdir. Alevi-Bektaşî inancının temel esaslarına ilişkin temayı oluşturan alt temalar ve katılımcılara ilişkin bilgiler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1: Alevi-Bektaşî İnanç Biçimine Yönelik Görüşler

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Alevilik bir inanç biçimidir.	İnanç	D1, D4, Z1, T1, T4.
	Yol	D1, D2, D3, D5, Z1, Z2, Z4, T1, T2, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
İslamiyet’in Tasavvufî bir yorumudur.	Tasavvuf	D1, T1.
	Yorum	Z2, T9.
Dört Kapı Kırk Makam öğretisine dayanır.	Dört Kapı Kırk Makam	D1, D4, D5, Z2, Z4, T1, T4, T8, T9.
	Öğreti	D1, T1.

Tablo 1’de yer alan, Alevi-Bektaşî inanç biçimine yönelik görüşlerini bildiren kişilerden bazıları Aleviliğin bir inanç biçimi olduğunu, bazıları ise farklı bir yorum olduğunu ve Hacı Bektaş Veli’nin Dört Kapı Kırk Makam öğretisine dayandığını belirtmişlerdir. Buna ilişkin bazı ifadeler şöyledir:

Alevi Bektaşi toplumu temel prensiplerini...Hünkâr Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ından almaktadır (Z1).

Alevilik, Bektaşilikten önce var olan bir inanç biçimidir. İslam inancının farklı bir yorumudur. Bu inanç, daha sonra Bektaşilik adı altında ortaya konulmuştur. ... Alevilikte tasavvuf anlayışı hakimdir. Hacı Bektaş Veli'nin dört kapı kırk makam öğretisine dayalıdır (D1).

Alevilik İslamiyet'in bir koludur. Aleviliğin esaslarından biri dört kapı kırk makam inancına dayanır. Bu dört kapının birincisi şariat, ikincisi tarikat, üçüncüsü marifet, dördüncüsü hakikat kapısıdır. Aleviler tarikat kapısındadırlar (T3).

Alevilik İslamiyet'in içinde bir inanç biçimidir. Alevilik dört kapı kırk makam anlayışına dayalı olarak yürütülür (T4).

Tablo 2: Alevilik ve Bektaşilik Farkına İlişkin Görüşler

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Alevilik soy takip eder. Bektaşilik soy takip etmez.	Soy takip etme	D1, D4, D5.
	Alevilik-Bektaşilik	D1, D4, D5.
Alevi inancında önder Dede, Bektaşilikte Baba'dır.	İnanç önderi	D2, T6.
	Dede-Baba	D1, D2, D4, D5, Z1, Z2, T1, T4, T5, T6, T7, T8, T9.
Alevilikte ocak kavramı bulunmaktadır ve her Alevi kişi bir ocağa bağlıdır.	Ocak	D1, Z2, T1.
	Bağlılık	D1, D2, D4, Z2, T1.

Tablo 2'deki Alevilik ve Bektaşilik farkına ilişkin görüşler incelendiğinde; Aleviliğin soy takip ettiği, Bektaşilikte soy takibi olmadığı belirtilmiştir. Alevi inancında önderin dede, Bektaşilikte ise baba olduğunu dile getirmişlerdir. Alevilikte ocak kavramı olduğunu ve her Alevi kişinin bir ocağa bağlı olduğunu belirtmişlerdir. Buna ilişkin bazı katılımcı ifadeleri şöyledir:

...Her Alevinin bağlı olduğu bir ocağı bulunmaktadır. Dedelik soy takip eder. Bektaşilikte ise bu görevi Baba yürütür. Babalık seçimle olur (D1).

...Her Alevi birey bir dede ocağına bağlıdır. Alevilik soy takibi yaptığı için her Alevi birey doğuştan itibaren tarikat kapısında kabul edilir (D4).

Bizim derneğimizde Bektaşi inancına sahip kişi bulunmamaktadır. Bektaşiliğin de Aleviliği benzediği bir gerçektir (D5).

Günümüz Anadolu Aleviliği açısından Hacı Bektaş Veli önem arz eder. Anadolu'da 366 Alevi Ocağı O'nun dergâhına bağlıdır (Z2).

Alevilikte ocaklar vardır. Ben dedelerime onların bağlı olduğu ocağa yürekten bağlıyım. Ocakların büyüğü ve küçüğü olmaz. Hepsini de hak bilmek gerekir (T1).

Tablo 3: Alevi-Sünni İnancında Tasavvufî Farklılıklara İlişkin Görüşler

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Allah korkusu yerine sevgisi vardır. İnsan sevgisi üzerine inşa edilmiştir.	Allah korkusu	D2.
	İnsan sevgisi	Z1.
Alevilikte Hak Muhammed Ali kavramı vardır.	Hak Muhammed Ali	D2, D3, D4, Z2, Z4, T1, T2, T5, T7, T8.
	Hak insanda	T4.
Peygamber, yerine Hz. Ali'yi vasi tayin etmiştir.	Velayet	D4, T10.
	On iki İmam	D1, D3, D4, D5, Z1, Z4, T1, T4, T5, T6, T10.

Tablo 3'te araştırmaya katılan kişiler, Alevi-Sünni inancındaki tasavvufî farklılığın ne olduğu hususunda, Alevi inancında Allah korkusu yerine Allah inancı olduğunu ve Aleviliğin insan sevgisi üzerine inşa edildiğini belirtmişlerdir. Alevilikte Allah-Muhammed-Ali üçlemesini dile getirirken, peygamberin ölmeden önce Hz. Ali'yi yerine vasi tayin ettiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar görüşlerini şöyle ifade etmiştir:

Yüce Allah'a kul, Hz. Muhammed Mustafa'ya ümmet, Hz. Ali'ye talip olmak, erdemli kâmil insan olmaktır. Aleviliğin esasları Dedeler önderliğinde yerine getirilmeye çalışılmaktadır. Dedelerin oturdukları post, Hak Muhammed Ali, Hümkâr Hacı Bektaş Veli postunu temsil eder (D2).

Alevi Bektaşî inancı Allah ve insan sevgisi üzerine inşa edilmiştir. Bu inanç sisteminde insanın kendini yetiştirmesi ve hakka layık bir yaşam sürmesi esastır. Kısaca özetlemek gerekirse Alevi-Bektaşî inancı insanın nefisini terbiye etmesidir. Bu inanç sisteminde nefisini bilen kendini; kendini bilen de rabbini bilir felsefesi hâkimdir (Z1).

Alevi-Bektaşî inancının temel prensibi sevgidir. Aslında İslam dininin temeli de insan sevgisine dayanır (Z3).

Tablo 4: Alevi-Bektaşî Kutsallarına Yönelik Görüşler

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Alevi-Bektaşîlerin kutsal saydığı kutsal kitaplar	Kur'an-ı Kerim	D2, D4, D5, Z1, Z2, T6.
	Buyruk	Z1, Z2, T1.
	Makâlât	T1.
Ehlibeyti sevgisi ve eline, beline, diline sahip olma	Ehlibeyt	D1, D2, D3, D5, Z2, Z4, T1, T2, T5, T6, T7, T9.
	El, bel, dil	D2.
Toplu ibadet biçimi cemdir ve kadın erkek birlikte ibadet eder.	Cem ibadeti	D3, D4, D5, Z1, Z2, T1, T8.
	Kadın-Erkek	D1, D2, D4, D5, Z3, Z4, T6, T8, T9.

Tablo 4'te Alevi Bektaşî kutsallarına ilişkin görüşler incelendiğinde; kutsal sayılan kitapların başında Kur'an-ı Kerim' gelir. Diğerleri, Alevi-Bektaşî klasikleri 'Buyruk'

ve ‘Makâlât’tır. Ehlibeyt sevgisi ve ‘eline, diline ve beline sahip olma’ düsturu yani edep-erkân içinde olmanın önemine vurgu yapılmıştır. Alevi-Bektaşilerin toplu ibadet biçiminin cem olduğu bildirilmiştir. Bazı katılımcı ifadeleri şöyledir:

...*Cemler Alevi toplumunun ibadet şeklidir (Z4).*

...*İmam Cafer Buyruğu, Hacı Bektaş Veli'nin Makâlât'ı baş ucu kitapları olarak görülür (T1).*

Doğruluk, dürüstlük, hakkaniyet, güzel ahlak, yalan söylememek. Eline beline diline sahip olmak. Elinle koymadığını almamak. Gözünle görmediğini söylememek. Haram yememek. Gönül kırmamak esastır (T3).

...*Edebine sahip olup, hak yemeden hak yedirmeden, bilim, sevgi ve saygı yolundan ilerleyerek, insanın kendini (hakki) arayıp bulması, kendini bilmesi, kâmil insan olmaya çalışması, hak için halka hizmet etmesi ile olur. Alevîlik, Allah-Muhammed-Ali üçlemesi, Ehl-i Beyt, ve On İki İmamları önemseyen bir yoldur (T4).*

...*Alevi-Bektaşî inancında “Eline, diline, beline, işine, aşına, eşine sahip ol” düsturu vardır. Allah-Muhammed-Ali inancı hâkimdir (T5).*

4.2. Alevi-Bektaşî İnancında Cem İbadeti İçinde Yapılan Ritüeller

Alevi Bektaşî inancında cem ibadeti içinden yapılan ritüeller ile ilgili olarak, cem içinde yer alan ritüeller ile Alevi-Bektaşî inancında ibadetler olmak üzere iki tema elde edilmiştir. Alevi-Bektaşî toplumu müzik pratiklerini yaşamın her anında kullanmaktadırlar. Alevi-Bektaşî inancında ibadetler temasına ilişkin katılımcı görüşlerine aşağıda yer verilmektedir.

4.2.1. Alevi-Bektaşî İnancında Cem İbadeti İçinde Yer Alan Ritüeller

Cem içinde yapılan ritüellerle ilgili olarak ‘Cem ibadetinin üzerine kurulduğu kavramlar’, ‘Cemin yönetimi ve on iki hizmet’, ‘Cem ibadetinin amacı’, ‘Cemde görevler’ olmak üzere dört alt tema elde edilmiştir.

Tablo 5: Alevi-Bektaşî İnancında Cem İbadeti İçinde Yer Alan Ritüellere Yönelik Görüşler

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Cem ibadetinin üzerine kurulduğu kavramlar	Dört kapı kırk makam	D1, D4, D5, Z2, Z4, T1, T4. T8, T9.
	Üç sünnet yedi farz	D1, D4, D5, Z3, Z4, T1.
	On yedi Erkan	D1.
	Rızalık	D1, D2, D3, D4, D5, Z1, Z2. Z3, T1, T7, T9.
	Musahiplik	D1, D4, D5, Z1, Z2, Z4, T1, T7, T9, T10.
Cemin yönetimi ve On iki Hizmet	Dede	D1, D2, D4, D5, Z1, Z2, T1. T2, T4, T5, T6, T7, T8, T9.
	Oniki hizmet	D1, D2, D3, D5, Z2, Z3, Z4, T1, T3, T6, T7, T8, T9.

Cem ibadetinin amacı	Tövbe etmek	D1, D2.
	Nefsi terbiye	D1, D4, Z1.
	Hata yapmama	D1, T2, T6.
	Ele dile bele sahip olma	D2, D3, D4, D5, Z1, T1, T3. T5, T6, T9.
Cemde görevler	Pir	D1, D4, D5, Z2, T1, T2.
	Rehber	D1, D4, D5, Z2.
	Talip	D1, D2, D4, D5, Z2, T1, T2. T5.
	Çerağcı	D1, D2, Z2, T6, T8, T9.
	Zakir	D1, D2, D4, D5, Z1, Z2, Z4. T2, T3, T4, T5, T8, T9, T10.
	Semahçı	D1, D2, D3, D4, D5, Z2, Z3. Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.

Tablo 5'teki katılımcıların görüşleri incelendiğinde; cem ibadetinin üzerine kurulduğu kavramlar, cemin yönetimi ve on iki hizmet, cem ibadetinin amacı, cemde görevler alt temalarının belirdiği görülmektedir.

Cem ibadetinin üzerine kurulduğu kavramlar, Dört kapı kırk makam, üç sünnet ve yedi farz, on yedi erkân, rızalık, musahiplik olarak sıralanmıştır. Buna ilişkin bazı ifadeler şunlardır:

Musahip olmak. Paylaşımçı olmak. Alçak gönüllü olmak. Dürüst olmak (T7).

Cem Alevilerin ibadet şeklidir. Ceme kin kibirle girilemez. Kini kibiri atmak gerekir (T6).

Cem ibadeti, üç sünnet yedi farz, dört kapı kırk makam, pir rehber mürşit gibi kurumlar ve kavramlardır (D5).

Cemlerde cem erenlerinin birbirinden razılık göstermesi gerekir. Çünkü razılık olmayan yerde ibadet de olmaz (Z1).

Üç sünnet yedi farz da Aleviliğin inanç esaslarından bir diğeridir. Üç sünnet; Allah'ın ismini dilinden düşürmemek, kalpte kin nefret gibi kötü duyguların olmaması ve yola bağlı olmaktır (T1).

...Ceme kin kibirle girilemez. Kini kibiri dışarıya atmak gerekir. Aleviler ceme katılmadan önce bunları kalbinden atarlar (T6).

Katılımcılar ikinci alt temada cemin yönetimine ve on iki hizmete ilişkin görüşlerini dile getirmişlerdir. Cemin Dede tarafından yönetildiğini ve on iki hizmet yapıldığını belirtmişlerdir. Bazı katılımcı görüşleri şöyledir:

Cem, bizlerin hak için ibadeti, hakikate erme yoludur (T2).

Cemlerimizde On iki hizmet yerine getirilir (D2).

Cem, alevi toplumunun hakka yönelişi ibadetidir. Amacı, toplumdaki dirlik, düzen ve birliğin sağlanmasıdır. Bu amaçla Dede, cemlerde canları Alevi yolu ve ikrarı üzerine sorgular, aydınlatır, bilgi ve nasihatler verir; dualar eder (T4).

Cem ibadetimizdir. On iki hizmet gerçekleştirilir. Bu hizmeti yürütecek olanlar musahipli olmalıdır (D3).

Cemlerde sırasıyla gözcü ve bekçi seçilir. Dede ve rehber yerini alır. El suyu dökülerek abdest alınır. Faraş hizmeti yapılarak kalpteki kin, kibir atılır. Meydancı

hizmetini yapar. Zakirler deyiş, duaz, nefes, mersiye söylerler. Yine çerağcı çerağ uyandırır. Sakka hizmeti yapılarak Hz. Hüseyin anılır (D1).

Katılımcılar cem ibadetinin amacını tövbe etme, nefsi terbiye, hata yapmama, ele-dile-bele sahip olma olarak özetlemişlerdir. Bazı katılımcıların görüşleri şunlardır:

Burada ikrar verilir tövbe edilir. Ruhsal açıdan bir temizlenme söz konusudur. Kötülüklerden arınmak iyiliğe yönelmektir. Maddi ve manevi arınmaktır. Düzgün bir hayatı yaşamaya davettir (D2).

Cemin özünde arınmak, hakkın birliğini ifade etmek yatar. Cemin manevi yönünün yanı sıra sosyal ve hukuki yönü de vardır. ... Birlik oluşur. Yardıma ihtiyacı olanlara yardımlar edilir... Nefsin islahıdır Cem (D4).

Bir anlamda Alevilerin kendi içlerinde oluşturmuş olduğu adalet sistemidir. Bir yoldur. Esas olarak anlaşmazlık ve davalarını kendi içlerinde çözdüklerinden hukuka da destek olmaktadır (Z2).

Cem, insanların sevgisinin birbirine aşk etmesidir (Z3).

Araştırmaya katılan kişiler, cemde görevlere ilişkin olarak on iki hizmet sahiplerinden bazılarını pir, rehber, talip, çerağcı, zâkir, semahçı olarak sıralamışlardır. Bazı katılımcı görüşleri şunlardır:

Cemdeki On iki hizmetten biri zâkirliktir. Zâkir, bağlama (saz) çalar, nefes, deyiş, duaz, mersiye, miraçlama ve semah söyler (Z4).

Cemlerde kadın erkek bir arada ibadet edilir (T6).

Dedenin huzurunda dara durulur. Aslında bu dara durma, Allaha ibadet etme, O'na secde etme anlamı taşır (T2).

Cem, dört kapı kırk makam öğretisi temelinde Oniki hizmetin yürütüldüğü, Hz. Muhammed'in miraç dönüşü katıldığı Kırklar Meclisinin yolunu sürerek hakka ulaşma, kâmil insan olma amacı güdülen ibadettir (T1).

4.2.2. Alevi-Bektaşî İnancında İbadetler

Bu alt tema, Alevilikte tutulan oruçlar ile cem ibadetinin kapsamı olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. Alevi-Bektaşî inancında ibadetlere ilişkin katılımcı görüşleri Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Alevi Bektaşî İnancında İbadetlere İlişkin Katılımcı Görüşleri

Alt Temalar	Kodlar	Katılımcılar
Alevilikte tutulan oruçlar	Muharrem	D4, T1, T2, T7.
	Hızır	D2, D3, D4, Z2, Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9.
	Kırksekiz Perşembe	T7, T10.
Cem ibadetinin kapsamı	Her cuma gecesi	D1, D2, T1, T2.
	Herkes sorgulanır	D1, D2, D4, T2, T4, T6, T9.
	Düşkünlük	D1, D2, D3, D4, D5, Z1, Z3, T1, T6, T7.
	Kul hakkı	D1, D2.

Tablo 6’da Katılımcılar Alevilikte tutulan oruçlar alt temasına ilişkin olarak bu oruçları Muharrem, Hızır ve Kırk Sekiz Perşembe olarak sıralamışlardır. Cem ibadetinin kapsamıyla ilgili olarak ise her cuma gecesi cem yapılması gerektiğini, herkesin cemde sorgulandığını, düşün kişilerin ceme katılmadıklarını ve üzerinde kul hakkı olanların da ceme alınmadığını belirtmişlerdir.

4.3. Samsun Canlar Derneği’nde Cem İbadeti İçinde Müzik Pratikleri

Samsun Canlar Derneğinde, cem ibadeti içinde icra edilen müzik pratikleri iki başlık altında ele alınmıştır. Bunlar ıkrarlı cemlerde icra edilenler ve ıkrarsız cemlerde icra edilenler olmak üzere iki temadan oluşmaktadır.

4.3.1. İkrarlı Cemlerde İcra Edilen Müzik Pratikleri

İkrarlı cemlerde yapılan müzik pratiklerine ilişkin dört alt tema elde edilmiştir. Bunlar bütün cemlerde icra edilen müzik pratikleri, On iki hizmet içinde icra edilen müzik pratikleri, cuma gecesi icra edilen müzik pratikleri ve Hızır cemlerinde icra edilen müzik pratikleridir. İkrarlı cemlerde icra edilen müzik pratikleri birbirine benzerlik gösterir. Ancak cemlerin çeşidine ve türüne göre bazı cemlerde farklı müzik pratiklerine yer verilmektedir.

4.3.1.1. Bütün Cemlerde İcra Edilen Müzik Pratikleri

Tablo 7: Bütün Cemlerde İcra Edilen Müzik Pratiklerine Yönelik Görüşler

Kodlar	Katılımcılar
Deyiş	D1, D2, D3, D4, D5, Z1, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
Duaz	D1, D2, D3, D4, D5, Z1, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
Mersiye	D1, D2, D3, D4, D5, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.

Tablo 7’deyer alan katılımcılar, bütün cemlerde icra edilen müzik pratiklerini deyiş, duaz ve mersiye olarak belirtmişlerdir. Bu konuda bazı katılımcıların görüşleri şunlardır:

Zâkir; cemde Alevilerce “telli kuran” olarak tabir edilen bağlama ile deyiş, duaz, mersiye, miraçlama (hatayi), semah (kırklar semahı-gönüller semahı) gibi müzik icralarını yürütür. Bu icralar eğlencelik değildir. Özellikle yedi ulu ozan başta olmak üzere ozanların Kuran’ı yansıtan sözlerini zikretme amaçlanır(D2).

Cemin muhabbet kısmında Alevi-Bektaşî felsefesini, tarihini, mitolojisini içeren deyişler/nefesler okunur. Dedenin muhabbetine göre deyişler belirlenir ve o konuda nefesler okunur (D4).

Zâkir ilahi aşka varmak için sazı ve sözü ile genellikle hizmete uygun deyişler, duazı imamlar, nefesler seslendirir (Z1).

Cemdeki müzik pratikleri: deyiş, duaz, mersiye, miraçlama ve semah şeklinde icra edilir. Yörelere göre değişiklik gösterir(Z2).

Cemdeki müzik pratikleri: Folklorik Türkmen halk müziği deyiş, mersiye, miraçlama, semah ve duaz imamlardır(Z3).

Deyiş, duaz, mersiye, miraçlama ve semah olmak üzere halk kültürü ve müziği içinde yer alan sözlü müzik icralarıdır(Z4).

Deyişler, semahlar, mersiyeler, miraçlama ve duazı imamlar bağlama eşliğinde zâkirlerce çalınıp söylenir (T2).

4.3.1.2. Cemde On iki Hizmet İçinde Yer Alan Müzik Pratikleri

Tablo 8: Cemde Oniki Hizmet İçinde Yer alan Müzik Pratiklerine Yönelik Görüşler

Kodlar	Katılımcılar
Miraçlama	D2, D3, D4, D5, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
Semah	D1, D2, D3, D4, D5, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
Çerağ Duazı	Z2.
Kurban Duazı	D4.
Mersiye	D1, D2, D3, D4, D5, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.

Tablo 8’de yer alan katılımcılar, On iki hizmet içinde yer alan müzik pratiklerini miraçlama, semah, çerağ duazı, kurban duazı ve mersiye olarak sıralamışlardır. Bunlardan bazıları bütün cemlerde yapılmaktadır. Ancak, kurban olduğu zamanlarda ayrı bir kurban duası okunmaktadır. Ayrıca semah dönülmektedir. Bazı katılımcı görüşleri şunlardır:

Deyişler, duazı imamlar, semahlar, miraçlama ve mersiyeler okunur(T5).

Cemlerde oniki hizmet sahiplerinden olan zakirlerce bağlama eşliğinde deyişler, duazı imamlar, semahlar, miraçlama ve mersiyeler okunur (T8).

Kırklar semahından önce miraçlama okunur. Devamında Kırklar semahı dönülür (D1).

Zakirler özellikle yedi ulu ozan başta olmak üzere ozanların Kuran’ı yansıtan sözlerini zikretme amaçlanır. Bu icralar “yol bir süre bin bir” temelinde yürütülen icralardır. Yani bu icralar yöreden yöreye farklılıklar gösterebilmektedir (D2).

Kurbanın duasının edildiği vakit kurban duvazı okunur. Sakka hizmeti olduğunda mersiyeler okunur (D4).

Cemlerde Nur suresi 35. ve 36. ayetler okunması ve akabinde zakirin çerağ duazı “Hata ettim hüda yakıtı delili” mısrasıyla başlayan duazı okuması ile çerağ uyandırılır (Z2).

4.3.1.3. Cuma Gecesi Yapılan Cemlerde Müzik Pratikleri

Tablo 9: Cuma Gecesi Yapılan Cemlerde Müzik Pratiklerine Yönelik Görüşler

Kodlar	Katılımcılar
Gülbenkler	D1, D2, T9.
Duazlar	D1, D2, D4, D5, Z1, T1, T4, T6, T8, T9.
Kırklar Semahı	D1, D2, D5, Z4, T5, T6, T7, T8, T9.
Miraçlama	D2, D3, D4, D5, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
Çerağ gülbengi	Z2.

Tablo 9’da yer alan katılımcılar, cuma gecesi yapılan cemlerde icra edilen müzik pratiklerini gülbenkler, dualar, kırklar semahı, miraçlama ve çerağ gülbengi olarak ifade etmişlerdir. Yani bu cemlerde kırklar semahı dönülmekte ve gülbenkler okunmaktadır. Bazı katılımcı görüşleri şunlardır:

...özellikle yedi ulu ozan diye anılan ozanların eserleri, Bektaşî tekkelerinde *Nutuk, Nefes, Natı Şerif, Natı Ali, Natı Nebi* olarak, *Alevi cemlerinde ise Nefes, Değiş, Duvaz, Mersiye* olarak, *Alevi aşıkları arasında kısa sürede yaygınlaşmış, bunun icrasına uygun bir müzik anlayışı da gelişmiştir (T1).*

Cemlerde zâkirler saz ile nefesler okur, duazlar, mersiyeler çalınır söylenir. Semahlar dönülür(T4).

...Üç musahipli can ellerinde su dolu sürahilerle seccade üzerinde dede huzuruna çıkarlar *Dede dualarını eder. Bu canlar gülbenk okurlar (T9).*

Cem biterken Dede gülbenk verir. Sonra oturan giden duası ile cem noktalanmış olur (D2).

... *Musahipli canlardan üçü erkek biri kadın olmak üzere dört can çıkar. Dede huzurunda duaya durur. Dede sakka suyunu dualar (T8).*

4.3.1.4. Hızır Cemlerinde Müzik Pratikleri

Tablo 10: Hızır Cemlerinde Yapılan Cemlerde Müzik Pratiklerine Yönelik Görüşler

Kodlar	Katılımcılar
Duazlar	D1, D2, D3, D4, D5, Z1, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T4, T5, T6, T7, T8, T9, T10.
Tevhid	D4, T1, T10.

Tablo 10’da yer alan katılımcılar, Hızır cemlerindeki müzik pratiklerini duazlar ve tevhid olarak belirtmişlerdir. Bu cemlerde de deyiş ve duazlar söylenmesine rağmen bunların ayırt edici özelliği Hızır ile ilgili olmalıdır. Bazı katılımcı görüşleri şunlardır:

Bu inançta, Hak tevhidi yani Allah’ın birliğini ifade eder. Muhammed nübüvveti ifade eder. Ali ise velayeti ifade eder(D4).

Alevi deyişleri, duazlar, mersiyeler, tevhitler, semahlar ve miraçlama gibi özellikleri tasavvuf eserleri bağlama düzeninde çalınır (T1).

Tevhid: Allah’ın varlığına ve birliğine inanmak (T10).

Tevhid: Genellikle Hızır ceminde okunur. Bazı yörelerde halen okunmaktadır(D1).

Dedelerimizin Hızır cemlerinde tevhid çektiklerini söylerler. Ancak bizim şu anda yaptığımız cemlerde tevhid çekilmemektedir. Tevhid günümüzde başka tarikatların ibadet biçimini çağrıştırdığı için bu günkü cemlerde yapılmamaktadır (D2).

4.3.2. İkrarsız Cemlerde İcra Edilen Müzik Pratikleri

Alevi Bektaşî inancında bu cemler *Muhabbet cemi* olarak da nitelendirilmektedir. İkrarsız cemlerde icra edilen müzik pratiklerine ilişkin görüşlere Tablo 11’de yer verilmiştir.

Tablo 11: İkrarsız Cemlerde İcra Edilen Müzik Pratiklerine Yönelik Görüşler

Kodlar	Katılımcılar
Nefes	D1, D4, D5, Z1, Z4, T1, T4, T9.
Değiş	D1, D2, D3, D4, D5, Z1, Z2, Z3, Z4, T1, T2, T3, T5, T6, T7, T8, T9, T10.

Tablo 11'deki katılımcıların görüşleri incelendiğinde, ikrarsız cemlerde sadece nefes ve değiş söylendiği, bu cemlerin gençlerin ilgisini çekmek için yapıldığı ve duaz ile mersiye okunduğu anlaşılır olmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Türkiye'de Alevi-Bektaşî inancı ve kültürünün yaşatılması misyonu yüklenmiş, sivil toplum kuruluşlarından biri olan Samsun Canlar Derneğinde gerçekleştirilen cem ritüelleri ve müzik pratiklerinin incelendiği bu çalışmada, katılımlı gözlem ve görüşme yoluyla elde edilen bulgular tartışmaya açılmıştır. Samsun Canlar Derneğindeki dede, zâkir ve taliplere, Alevi-Bektaşî inancının temel prensipleri; cem ibadeti içinde yer alan ritüellerin ne olduğu; cem ibadeti içinde ne tür müzik pratiklerinin yer aldığı hakkında üç soru sorulmuş, verdikleri cevapların alanyazınla uyumlu olduğu gözlemlenmiştir.

Alevi-Bektaşî inancının temel prensiplerinin neler olduğu sorusuna verilen cevaplardan, Alevi-Bektaşî inanç biçimi, Alevilik-Bektaşîlik farkı, Alevi-Sünni inancında tasavvufi farklılıklar ve Alevi-Bektaşî kutsalları olmak üzere dört tema elde edilmiştir. Alevi-Bektaşî inanç biçimi teması, 'Alevilik bir inanç biçimidir', 'İslamiyet'in tasavvufi yorumudur', 'Dört kapı kırk makam öğretisine dayanır' şeklinde üç alt temadan oluşmaktadır. Bu alt temalara ilişkin olarak katılımcılar, Aleviliğin, Türk-İslam inancının özelliklerini taşıdığını, hoşgörü ve Horasan Melâmîliği bileşimi bir inanç olduğunu, felsefesinin 'Vahdet-i Vücut' olduğu ve Hacı Bektaş Veli'nin 'Dört Kapı Kırk Makam' öğretisine dayandığını belirtmişlerdir. Bektaşîlik daha çok bir tarikat olarak kabul edilmektedir. Alanyazında, Aleviliğin, Türk ve İslam inancının bir sentezi, geleneksel hoşgörü ve Horasan Melamilik anlayışıyla ortaya çıkmış bir inanç olduğu kabul edilmektedir (Eröz, 1990). Başka bir çalışmada, Aleviliğin tasavvufi akımlardan etkilenmiş bir tarikat (Öz, 1999) olduğu belirtilmektedir.

Alevilik-Bektaşîlik farkı üç alt temadan oluşmaktadır. Bunlar, Aleviliğin soy takip ettiği ancak Bektaşîliğin etmediği, Alevi inanç önderine Dede, Bektaşî inanç önderine Baba denildiği, Alevilikte ocak kavramının olduğu ancak Bektaşîlikte olmadığı alt temalarıdır. Samsun Canlar Derneğinde, Gülerli, Pir Sultan, Ali Pir Civan, Zayıf Yusuf, Keçeci, Tekkeşin ocaklarına mensup dedeler bulunmaktadır. Katılımcılar Aleviliğin soy takip ettiğini, Bektaşîlikte böyle bir kuralın var olmadığını dile getirmişlerdir. Alevi önderlerine 'Dede', Bektaşî önderlerine ise 'Baba' denildiğini; Alevilikteki ocak sisteminin Şah İsmail tarafından kurulduğunu belirtmişlerdir. Alanyazında, Bektaşîlik tarikatının Hacı Bektaş Veli'den sonra onun müritleri tarafından kurulduğu ve Balım Sultan tarafından sistemli bir hale getirildiği bilinmektedir (Maden, 2013). Alevilik, ocak sistemine bağlı bir inanç olup Şah İsmail tarafından sistemli hale getirilmiştir (Yaman, 2000). Alevilik ve Bektaşîlik çoğu zaman birbirinin yerine kullanılan iki kavram olarak görülmektedir (Uğur, 2020). Alevi inanç önderine dede ve Bektaşî inanç önderine baba denir (Zelyut, 2015).

Alevi-Sünni inancındaki tasavvufî farklılıklar temasının üç alt temadan oluştuğu tespit edilmiştir. Bunlar, Alevi inancında Allah korkusu yerine insan sevgisinin olduğu, Alevi inancında, Hak-Muhammed-Ali kavramının var olduğu, Hz. Muhammed'in Hz. Ali'yi yerine vasi tayin ettiği inancına ilişkin alt temalardır. Katılımcılar birinci alt temaya ilişkin olarak Alevilik inancının Allah korkusu yerine insan sevgisine dayandığını belirtmişlerdir. Bu inançta Hak-Muhammed-Ali kavramı birlikte anılmakta olup Hakk'ı insanda görme anlayışı vardır. Katılımcılar velayet kavramının inancın temelini teşkil ettiğini belirtmişlerdir. Bunun için Hz. Ali'den gelen imamlara derin saygı duyulur ve onlar okunan duazlarla zikredilirler. Alanyazında, Alevilikte, Allah korkusu yerine Allah sevgisinin ön planda olduğu (Aytaş, 2013) ve Hak-Muhammed-Ali kavramının Alevi-Bektaşiliğin temel kavramları içinde yer aldığı belirtilmektedir (Ocak,1992; Yakar, 2011). Diğer taraftan "İnsan Hakk'ta Hak İnsanda" dizeleri (Mustan-Dönmez, 2014) bu inancın insan sevgisi temelli olduğuna işaret etmektedir. Alevilik, Hz. Muhammed'den sonra halifelik Ali'nin hakkı olduğunu (Öz, 2010), ve Aleviliğin on iki imam inancı dayalı bir yol olduğunu kabul ederler (Şenyurt, 2020).

Alevi-Bektaşî kutsalları teması, Alevi-Bektaşîlerin kutsal saydığı kitaplar, Ehlibeyt sevgisi ve eline-diline-beline sahip olma düsturu, toplu ibadet biçim cem olup kadın-erkek birlikte ibadet ederler olmak üzere üç alt temadan oluşmaktadır. Katılımcılara göre, Alevi-Bektaşîlerin kutsal saydığı kitapların başında Kur'an-ı Kerim'in gelmektedir. Ancak onun Türkçe okunmasından yana görüş belirtmişlerdir. Alevi-Bektaşîlerin en çok okudukları diğer eserler: İmam Cafer Buyruğu, Faziletname, Saadete Ermişlerin Bahçesi, Kumru, İlmi Cavidan, Kitab-ı Dar gibi yazılı eserlerdir. Yedi ulu ozanın eserleri de yazılı kaynaklar arasında sayılmaktadır. Alevilikte Ehlibeyt sevgisi vardır. Sosyal ilişkileri düzenleyen, 'eline-diline-beline sahip olma' düsturu, erdemli davranışları öğütleyen ilkelerden birisidir. Katılımcı görüşlerine göre, Alevi-Bektaşîlerin toplu ibadet biçimi kadın-erkek birlikte yapılan cem ibadetidir.

Alanyazına bakıldığında, Alevi-Bektaşîlerin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'dir (Kaya, 2012). Bundan başka İmam Cafer Buyruğu, Faziletname, Saadete Ermişlerin Bahçesi, Kumru, İlmi Cavidan, Kitab-ı Dar gibi eserler en çok okunan Alevi-Bektaşî klasikleridir (Gül, 2021). Alevi-Bektaşîlerde, 'eline-diline-beline sahip olma' düsturu önemli ilkelerden birisi olarak karşımıza çıkmakta (Kaya, 2012) olup, derin bir Ehlibeyt sevgisi bulunmaktadır (Gül, 2017). Bir araştırmada Alevi-Bektaşîlerin namaz kılma yerine cem yaptıkları ve bunun iki rekât namaz yerine geçtiği bildirilmektedir (Dönmez vd., 2018).

Alevi-Bektaşî inancında cem ibadeti içinde yer alan ritüellerin neler olduğuna ilişkin soruya verilen cevaplardan iki tema elde edilmiştir. Bunlar cemde yapılan ritüeller ile Alevi-Bektaşî inancında ibadetler temalarıdır. Alevi-Bektaşî inancında cem ibadeti içinde yer alan ritüeller teması, cem ibadetinin üzerine kurulduğu kavramlar, cemin yönetimi ve on iki hizmet, cem ibadetinin amacı, cemde görevler olmak üzere dört alt temadan oluşmaktadır. Katılımcı görüşlerine göre, cem ibadeti, Dört Kapı Kırk Makam, Üç Sünnet-Yedi Farz, Onyedî Erkan, Rızalık ve Musahiplik kavramları üzerine kuruludur. Cemin yönetimi 'dede' tarafından yapılmakta olup on iki hizmet yürütülmektedir. Katılımcılar cem ibadetinin amacını, tövbe etme, nefsi terbiye etme, hata yapmama, ele-dile-bele sahip çıkma kavramları ile açıklamaya çalışmışlardır. Katılımcılara göre, pir, rehber, talip, çerağcı, zakir, semahçı gibi görevler bulunmaktadır. Alanyazında, cem ibadetinin dergâh ve zaviyelerde yapıldığı ve dede tarafından yönetildiği (İyit ve Ergun, 2007), on yedi erkan üzerine yürütüldüğü İmam Cafer Buyruğunda yer almaktadır (Vaktidolu, 2011). Bektaşîlik, Hacı Bektaş Veli'nin makâlât'ında Dört Kırk Makam programı içinde yer almaktadır (Coşan, 1996). Üç

Sünnet ve Yedi Farz'dan herhangi birisini yerine getirmeyenler düşkün bırakılırlar (Üzüm, 2001). Alevi-Bektaşî cemlerinde yapılan her işte rızalık aranır (Çelik ve Balcı, 2016), iki evli kişi birbirleriyle anlaşarak yol kardeşi yani musahip olurlar (Gül, 2017). Bazı sürelerde musahipsiz kişiler ceme alınmamaktadırlar. Cem ibadetinin amacı, nefsi terbiye etmektir (Dönmez vd., 2018).

Alevi-Bektaşî inancında ibadetler teması, Alevilikte tutulan oruçlar ve cem ibadetinin kapsamı olmak üzere iki alt temadan oluşmaktadır. Katılımcılar Muharrem, Hızır, Kırksekiz Perşembe oruçlarının yanında Fatma Ana, Âdem Ata oruçları tutulduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar, cem ibadetinin kapsamı ile ilgili olarak, cemin cuma gecesi yapıldığını, herkesin cemde sorgulandığını ve hata yapanlar ile üzerinde kul hakkı olanların düşkün sayılıp ceme alınmadıklarını dile getirmişlerdir. Alan yazınına bakıldığında, Alevi-Bektaşîlerin Hızır, Muharrem, Fatma Ana, Âdem Ata gibi oruçları yanında her perşembe günü olmak üzere 48 Perşembe orucu tutarlar (Gül, 2018). Cem bir gece ibadeti olup riyadan uzak akşamları yapılmaktadır (Odabaş, 2016). Cemlere katılan kişiler sorgulanır ve üzerlerinde kul hakkı olanlar ceme alınmazlar (Işık, 2016). Yani Allah'a dönüşte kişinin üzerinde kul hakkı olmamalıdır (Kıyak, 2017). Düşkün kişilerin ceme alınmayacağı bazı araştırmalarda dile getirilmektedir (Dönmez vd, 2018; Zelyurt, 2005).

Samsun Canlar Derneğinde gerçekleştirilen cem ibadeti içinde yer alan müzik pratiklerinin neler olduğu sorusuna katılımcıların verdiği cevaplardan, ikrarlı cemlerde yapılan müzik pratikleri ve ikrarsız cemlerde yapılan müzik pratikleri olmak üzere iki tema ortaya çıkmıştır. Birinci tema dört alt temadan oluşmaktadır. Bunlar, bütün cemlerde icra edilen müzik pratikleri, Oniki hizmet içinde yer alan müzik pratikleri, cuma gecesi yapılan cemlerdeki müzik pratikleri ile Hızır ceminde yapılan müzik pratikleridir. Bütün cemlerde icra edilen müzik pratikleri, duaz, deyiş ve mersiyelemlerden oluşmaktadır. Müzik pratikleri icra edilirse yani seyri esnasında, edep-erkân içinde ve iki diz üzerinde olunmaktadır. Alanyazına bakıldığında, bütün cemlerde çoğunla deyişler söylendiği ve bu deyişlerle ilgili olarak dedeler tarafından açıklamalar yapıldığı yani nasihat edildiği; duaz okunurken edep-erkan içinde bulunduğu ve mersiye okunduğu zaman ise herkesin üzüntülü bir hal içinde oldukları birçok araştırmada dile getirilmektedir (Özcan, 1992; Varlı ve Yıldırım, 2021; Üzüm, 2009; Duygulu 1997; Rençber, 2013).

Cemde on iki hizmet içinde yer alan müzik pratiklerine ilişkin olarak katılımcıların görüşleri miraçlama, semah, çerağ ve kurban duazı, mersiye olarak sıralanmaktadır. Yani cemde önce çerağ uyandırılmakta ve bir duaz okunmaktadır. Eğer Abdal Musa Cemi ise kurban duazı da okunur. Cemlerde Hz. Hüseyin için mersiyelemler söylenir. Alanyazına bakılırsa, cemlerde önce çerağ uyandırılarak duaz okunmakta, kırklar semahı dönülmeden önce Şah Hatayi'nin miraçlaması söylenmektedir. Miraçlamanın sonunda kırklar semahı dönülmektedir (Gül, 2018) Cemde kurban kesilmişse mutlaka kurban duazı okunur (Karakaş, 2003).

Cuma gecesi yapılan müzik pratiklerine ilişkin olarak katılımcılar çerağ gülbengi okunduğunu, dualar yapıldığını, miraçlama söylendiğini ve müteakibinde kırklar semahı dönüldüğünü belirtmişlerdir. Cuma gecesi Alevi ve Bektaşîlerde kutsal olarak kabul edilmektedir. Çerağ uyandırma işlemi yapılmadan ve kırklar semahından önce meydana bir seccade serilmesi gerekmektedir. Katılımcılar görüşlerinde bazı hizmetlerin bu seccade üzerinde yapıldığını bildirmişlerdir. Alanyazına bakıldığında, Alevi ve Bektaşî topluluklarda çerağ duaları benzerlik gösterir ve her iki grup genellikle perşembe günü akşam yani cuma gecesi çerağ uyandırılırlar (Taşgın, 2009). Cuma gecesi yapılan her cemde Hz. Hüseyin için mersiye okunur (Gül, 2018) ve bir

bakıma onun ilkelerine bağlı kalınması yani mazlumdan yana olunması dile getirilir (Özkan, 2010). Cuma gecesinin Alevi ve Bektaşî toplumunda önemli bir yeri vardır. Hz. Ali'nin perşembe günü doğduğuna inanılır (Taşğın, 2009). Hemen bütün cemlerde olduğu gibi cuma gecesi yapılan cemlerde gülbank okunur. Gülbank, Bektaşîlik tarihatının özelliklerini yansıtan, yüksek sesle okunan dualardır (Eyüboğlu, 2010).

Hızır cemlerinde yapılan müzik pratiklerine ilişkin olarak katılımcılar duaz ve tevhid okunduğunu dile getirmişlerdir. Hızır cemlerinin içeriği diğer cemelere benzemekle birlikte bu cemelere okunan deyişlerin Hızır ile ilgili olmasına özen gösterilmektedir. Ayrıca diğer cemelere yer almayan tevhid çekilmektedir. Alanyazında, Alevi-Bektaşî cemlerinde duazlar okunduktan sonra dualar yapıldığı ve ceme katılan kişilerin Allah Allah diyerek dualara icabet ettiği bildirilmektedir (Gül, 2018). Hızır cemleri, tevhid okunması (Yıldırım, 2018) yönüyle diğer cemelere ayrılmaktadır. Hızır cemlerinde de On iki imamların adlarının zikredildiği duaz okunur, bunlar dua olarak kabul edilir (Kaptan, 2023).

Samsun Canlar Derneğinde gerçekleştirilen ikrarsız cemelere yer alan müzik pratikleri teması ile ilgili olarak iki alt tema belirlenmiştir. Bunlar nefes ve deyişler alt temalarıdır. Alevi-Bektaşî inancında, ikrarsız kişiler Şeriat kapısında kabul edilirler. Yani bunların daha önce belirtilen cemelere katılabilmeleri için evlenmeleri gerekir. Alanyazına bakıldığında, bir kişinin aşı, eşi ve işi yoksa tarikat ona haramdır (Vaktidolu, 1996). İşte bu kişilerin cem ibadetine alıştırılması için muhabbet cemleri yapılmaktadır. Muhabbet cemlerinin amacı, insanlar arasında sevgi, hoşgörü ve kardeşlik duygularını pekiştirme, gençlerin cem evlerine gelmelerini teşvik etme ve dikkatlerini cem evlerine çekmeye yöneliktir (Rençber, 2012). Bu cemelere sadece nefes ve deyişler söylenebilir, duaz okunmaz ve On iki hizmet yapılmaz. Samsun Canlar Derneğinde de buna benzer muhabbet cemleri düzenlenmektedir. Her hafta bir konu ele alınarak tartışılmakta ve zâkirler deyiş ve nefesler okumaktadır.

Elde edilen bulgulardan anlaşıldığı üzere, Alevi-Bektaşî kültürünün geleneksel anlayışa göre yaşatılması vizyonu ve misyonunu yüklenmiş Samsun Canlar derneğinde gerçekleştirilen cem ibadeti içinde ve muhabbet cemlerinde Alevi-Bektaşî müzik pratikleri icra edilmektedir. Cem ritüelleri ve müzik pratiklerinin icrasında zâkirlerin büyük payı olduğu bir gerçektir. Böyle bir kültürü yaşatmayı üstlenmiş derneklere destek olunması bu kültürün yaşatılmasına önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu sonuçlar ışında şu önerilerde bulunulabilir: Alevi-Bektaşî Kültür ve Cemevi Başkanlığınca zâkir yetiştirme işinin desteklenmesi; gençlerin böyle derneklere üye olmaları ve sohbetlere katılmaları, öz kültürlerini öğrenmeleri teşvik edilmelidir. Araştırmacılara yönelik olarak konuyla ilgili farklı sürelerde yeni alan araştırmalarının yapılması önerilmektedir.

Kaynaklar

- Akdeniz, Serap, *Alevi müzik uyanışı bağlamında İzmir yamanlar alevi göçmenlerinin müzik pratikleri*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi, 2011.
- Arslan, Özgüç Acun, "Alevi/Bektaşî kültür aktarımında müziğin işlevi: Gaziantep- Düztepe cemevi örnek olayı", *EÜ Devlet Türk Musikisi Konservatuvarı Dergisi*, 11, (2017), 111-123.
- Artun, Erman, *Dinî tasavvufî halk edebiyatı metin tahlilleri*, Adana: Karahan Kitabevi, 2010.
- Ayışit-Onatça, Neşe, *Alevi Bektaşî kültüründe kırklar semahı: müzikal analiz çalışması*, İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 2007.
- Aytaş, Giyasettin, Alevilik kavramı etrafında bazı tespit ve değerlendirmeler, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 56 (2013), 15-28.
- Aytekin, Sefer, *İmam Cafer buyruğu*, Ankara: Emek Basım Yayınevi, 1958.

- Baş, Türkan.-Akturan, Ulun. *Nitel araştırma yöntemleri: NVIVO 7.0 ile nitel veri analizi*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2008.
- Bengtsson, Mariette, “How to plan and perform a qualitative study using content analysis”, *Nursing Plus Open.2.*, 2016.
- Cebecioğlu, Ethem, *Tasavvuf terimleri ve deyimleri sözlüğü*, Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Coşan, Esad, *Makalat*. Kültür Bakanlığı. (1996).
- Creswell, John W., *Research Design: Qualitative, Quantitative, and Mixed Methods Approaches* (3rd ed.), Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 2009.
- Cresswell, John W., *Nitel araştırma yöntemleri: Beş yaklaşıma göre nitel araştırma ve araştırma deseni*. (Çev: M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Siyasal Kitabevi, 2018.
- Çelik, Hasan ve Balcı, Serkan, Alevî/Kızılbaş-Bektâşî Buyrukları'ndan hareketle ve genel ahlak ilkelerine göre talip, rehber, pir ve müşid ilişkileri, *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(2), (2016). 123-140
- Çıblak Coşkun, Nilgün, “Anadolu Alevilerinde cemler ve bu cemlerin sosyokültürel hayattaki işlevleri”, *Folklor/edebiyat*. 20 (78), (2014).
- Divani, Dertli, “Alevi-Bektaşilik: Cemde 12 Hizmet”, *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, 6, (2010),47-61.
- Dönmez, Banu Mustan, *Alevi müzik uyanışı bağlamında İzmir Limantepe Alevi göçmenlerinin müzik pratikleri*. [Basılmamış Doktora Tezi], Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir. (2008).
- Dönmez, Mehmet- Çelik, Hasan-Armağan, Ergün, “Alevilik-Bektaşilikte dâr”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 85, (2018),183-198.
- Duygulu, Melih, *Alevi-Bektaşî müziğinde deyişler*, Ankara: Sistem Ofset, 1997.
- Erduyan, Işıl, Etnografi. F. N. Seggie ve Y. Bayyurt (Editörler), *Nitel araştırma: Yöntem, teknik, analiz ve yaklaşımları* içinde (ss. 82 – 104). Ankara: Anı Yayıncılık, 2017.
- Eröz, Mehmet *Türkiye’de Alevilik-Bektaşilik*. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, (1990).
- Erseven, İlhan Cem, *Alevilerde semah*, Ankara: Ürün Yayınları, 1996.
- Eyüboğlu, İsmet Zeki, *Bütün yönleriyle Bektaşilik*, Derin Yayınları. (2010).
- Fırlalı, Ethem Ruhi, *Türkiye’de Alevilik Bektaşilik*, Konya: Selçuk Yayınları, 1990.
- Flick, Uwe, *An Introduction to qualitative research*, New York: Sage, 2014.
- Godri, Bora, *Yöresel beğeni ve kültürel etkileşimin ses eğitimi üzerindeki etkisi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2014.
- Golafshani, Nahid, “Understanding reliability and validity in qualitative research”, *The Qualitative Report*.8 (4), (2003) ,597-606.
- Gül, İbrahim, “Alevî-Bektaşî cemlerinde erkân ve sürekle farklılığı (Herne cemevi örneği)”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 82, (2017), 25-41.
- Gül, İbrahim, “Alevi inancında musahiplik kurumuna eğitsel bakış”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 14, (2017) 241-258.
- Gül, İbrahim, Alevi-Bektaşî toplumunun iç sorunları ve çözüm önerileri. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.23(1), (2021),37-50.
- Gül, İbrahim, *Aleviliğin temel esasları ve Alevi erkânı*, Ceylan Ofset,2018.
- Işık, Caner, “İkrar cemi ve ritüelleri”, *Acta Turcica*.2, (2013),1-18.
- Işık, Caner, Gürulu Naci'den Aleviliğe. *Alevilik Araştırmaları Dergisi*. 23, (2016), 23-52
- İyit, Kubilay ve Ergun, Levent, *Sosyo-Kültürel değişim bağlamında Alevi Cem törenleri; İzmir Limantepe Ehl-i Beyt İnanç Eğitimi ve Kültür Vakfı örneği*. 2. Uluslararası Türk Kültür Evreninde Alevilik ve Bektaşilik Bilgi Şöleni Bildiri Kitabı içinde (321-334), (17-19 Ekim 2007), Ankara.
- Kaptan, Remzi, *Cem ve cemde okunan gülbanklar, deyişler, mersiyeler, duazlar*. http://www.alevitentum.de/Cem_ve_gulbank.pdf(2023, 10 Eylül).
- Karakas, Musa, Alevilikte cem. *Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, (2003). 27, 227-266.
- Kaya, Ali, *Alevilik ve Dersim üzerine seçme yazılar*. İstanbul: Yazı yayınları. (2012).
- Kılıç, Aslan, *Tarihsel süreçte Türklük ve Alevilik*. Grafiker Ofset. (2009).
- Kıyak, Abdulkadir, Anadolu Aleviliğindeki düşkünlük cezasının dinler tarihi açısından değerlendirilmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*. 6(4), (2017), 2847–2864.
- Kirk, Jerome ve Miller, Marc L. “Reliability and validity in qualitative research”. Beverly

- Hills: Sage Publications, (1986).
- Korkmaz, Esat, *Ansiklopedik Alevilik Bektaşilik terimler sözlüğü*, (2.Baskı), Ant Yayınları,1994.
- Korkmaz, Esat, İmam Cafer buyruğu. İstanbul: Ant yayınları, 1997.
- Maden, Fahri, *Bektaşî tekkelerinin kapatılması ve Bektaşîliğin yasaklı yılları*. Türk Tarih Kurumu Yayınları, (2013).
- Mustan-Dönmez, Banu, “Sufilik algısının ‘Türk yöresel müziği’ sözlerindeki varlığı”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, 8, (2014),1-11.
- Mustan-Dönmez, Banu, *Alevi müzik uyanışı bağlamında İzmir Limantepe Alevi göçmenlerinin müzik pratikleri*, İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Doktora Tezi,2008.
- Noyan, Bedri, *Veli baba menâkıbnamesi*. İstanbul: Can yayınları.1995.
- Ocak, Ahmet Yaşar, Bahim sultan, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 5, (17-18). TDV Yayınları, (1992).
- Odabaşı, Gülbahar, Alevi geleneğinde cem ibadeti. [Yüksel Lisans Tezi] Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın, (2016).
- Öz, Baki *Bektâşilik nedir: Bektâşilik tarihi*. Der Yayınları, (1999).
- Öz, Mustafa, Şia. TDV İslâm Ansiklopedisi, (c. 39, s.s. 111-114). Türk Diyanet Vakfı Yayınları, (2010).
- Özcan, Nuri, Nefes. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C. 5, 371-372). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, (1992).
- Özdemir, Ulaş, *Kimlik, Ritüel, Müzik İcrası: İstanbul Cemevlerinde Zakirlik Hizmeti*, İstanbul: Kolektif Kitap, 2016.
- Özdoğan, Serdar, *Giresun Dereli ilçesi Geçrez Havzası cem ritüelleri ve müzik pratikleri*, Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Doktora Tezi, 2020.
- Özkan, Mustafa, Kerbelâ’dan önce Hz. Hüseyin’i doğru anlamak. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1(1-2), (2010),87-109.
- Rençber, Fevzi, “Alevi geleneğinde “cem evinin” tarihsel kökeni”, *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 12(3), (2012), 73-86.
- Rençber, Fevzi, “Anadolu Aleviliğinde görgü cemi: Adıyaman örneği”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 34. (2013),197-231.
- Sarıkaya, Mehmet Saffet. “Alevilik-Bektaşîliğin tasavvufî boyutu üzerine”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, 82 (Haziran 2017), 9-23.
- Satır, Ömer Can, “Çorum ve çevresinde yaşatılan zâkirlik geleneği”, *Rast Müzikoloji Dergisi*.3 (5), (2016),1338-1356.
- Şahin, Emrah, *Çorum yöresi Alevi-Bektaşî Cem ritüelleri ve müzik pratikleri: Abdal Musa Cem’i örneği*, Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2020.
- Şenyurt, Gökhan, Derviş Muhammed Yemîni’nin Fazilet-nâmesi’nde on iki imam’ın yeri, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13(71), (2020). 94-106.
- Taşğın, Ahmet Cem, cemevi ve işlevler. Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü. (Ed. Ahmet Yaşar Ocak). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (2009).
- Taşğın, Ahmet. Cem, cemevi ve işlevler. *Geçmişten Günümüze Alevi Bektaşî Kültürü* TDV. “Nefes”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. (C.32, 522-523), Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2023.
- Türkdoğan, Doğan, “Alevi İslam inancı içerisinde Hz. Hızır”, *Hacı Bektaş Veli Dergisi*.29, (2004) 19-26.
- Uğur, Ahmet, *Klasik Türk edebiyatında Bektaşilik*. [Basılmamış Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir, (2020).
- Uğurlu, Ali Rıza, *Aşk-ı muhabbet*, İstanbul: Seçil Ofset, 2009.
- Üzüm, İlyas Buyruktta üç sünnet-yedi farz kavramı ve Alevi yazarların tutumu, *İslam Araştırmaları Dergisi*. 5, (2001),157-174.
- Üzüm, İlyas, “İnançtan Külte: Alevilikte On iki İmam İnancı” Ahmet Yaşar Ocak (Ed.). *Geçmişten Günümüze Alevî-Bektaşî Kültürü*, (s. 268-285). Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, (2009).
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay, *İmam Cafer-i Sadık Buyruğu*. (17. Baskı), İstanbul: Can Yayınları, 2011.
- Vaktidolu, Adil Ali Atalay, *Cabbar Kulu* (3.baskı). İstanbul: Can yayınları. (1996).

- Varlı, Ersen ve Yıldırım, Turgay, Alevi-Bektaşî inancında müzik aktarımında kadının rolü: Bursa şehitler köyü örneği. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*.97, (2021), 189-210.
- Yakar, Sümeýra. *Alevilikte Hak, Muhammed, Ali İnanıcı*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yaman, Ali, *Anadolu Aleviliğinde ocak sistemi ve dedelik kurumu*, Uluslararası Anadolu İnançları Kongresi, 23-28 Ekim 2000, Ürgüp-Nevşehir.
- Yaman, Ali, *Alevilik ve Kızılbaşlık tarihi*. Nokta Kitap Yayınları. (2012).
- Yıldırım, Ali- Şimşek, Hasan, *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2013.
- Yıldırım, Rıza, *Geleneksel Alevilik*. İletişim Yayınları. (2018).
- Yıldız, Harun, Anadolu Aleviliğinin yazılı kaynaklarına bir bakış. *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. 30, (2004). 323-359.
- Zelyut, Rıza, *Hünkâr Hacı Bektaş-ı Veli Ali'nin sırrı*. Kripto Kitap Basım Yayım Ltd. Şti., (2015).
- Zelyut, Rıza, Öz kaynaklara göre Alevilik (2. baskı), Karacaahmet Sultan Dergâhı Yayınları, (2005).

Extended Abstract

In order to understand the Alevi-Bektashi community, it is necessary to examine its cultural values and beliefs. Among these are the forms of worship. Alevi-Bektashis worship collectively and call it a cem. They perform some musical practices during the cem. These musical practices have a special importance in terms of understanding that society. Alevis, or Kızılbaş Turkmens, have adopted the Sufi interpretation of the Islamic faith. In other words, the moral and virtuous character of human beings is emphasized. Bektashism has the appearance of a sect based on the doctrine of the Four Gates and Forty Makams, founded after Hacı Bektaş Veli. Today, the words Alevi and Bektashi are used together and the basic principles of these two beliefs are similar. In Alevi-Bektashi cems, musical practices are performed accompanied by bağlama and advice is given based on these practices. The aim of this study is to examine the cem rituals and music practices in Alevi-Bektashi culture and to help the recognition of this community.

In this study, culture analysis design, one of the qualitative research methods, was used. The best way to recognize the culture of a society is possible with this design. The study group of the research consists of 19 people consisting of dede, zakir and talibs working in Samsun Canlar Association. These people, who were determined by purposive sampling method, voluntarily participated in the research. The data of the study were collected through interviews and participant observation technique. Semi-structured interview and observation forms developed by the researchers were used as data collection tools. After obtaining the necessary permissions for observation and interview, each person was interviewed for approximately 40 minutes. The following three questions were asked to the participants:

1. What are the basic principles of the Alevi-Bektashi faith?
2. Which rituals are included in the worship of cem in Alevi-Bektashi faith?
3. In Samsun Canlar Association, what kind of music practices are included in cem worship?

Content analysis was used to analyze the data. At the end of the interview, each participant was given a code and coded as D1, D2; Z1, Z2 and T1, T2. These were then analyzed and concepts, categories and themes were created. Thus, different themes were obtained. These were interpreted and some findings were reached.

Considering the findings of the research, four themes were formed from the question of the basic principles of Alevi-Bektashi belief. These are Alevi-Bektashi belief form, Alevi-Bektashi Difference, Sufi Differences in Alevi-Sunni Belief, Alevi-Bektashi Sacred. Regarding these themes, Alevi-Bektashism is a Sufi interpretation of Islam, there are some differences between Alevi and Bektashism, the Sufi interpretations of Alevi-Sunni beliefs are also different, written sources, love for Ehlîbeyt, and men and women worshipping together are shown among Alevi-Bektashi sacraments.

Regarding the rituals performed in the Alevi Bektashi faith within the worship of cem, two themes were obtained: rituals within cem and worship in Alevi-Bektashi faith. The Alevi-Bektashi community uses music practices in every moment of their lives. Some of these are also practiced outside the cem. The sub-themes related to the rituals performed in the cem are listed as the concepts of cem worship, the management of the cem and the twelve services, the purpose of cem worship and the duties in the cem. Two sub-themes related to worship in the Alevi-Bektashi faith were obtained: fasting in Alevism and the scope of cem worship.

In Samsun Canlar Association, two themes were obtained regarding the music practices in the cem worship. These are music practices in İkrarlı Cems and music practices in non- ikrar, that is, in muhabbet cems. The sub-themes for music practices in ikrar cems are listed as music practices in all cems, in the twelve services in the cem, on Friday night and in Hızır cems. In a way, the music practices in non-believing cems are accepted as the music practices in the cems of muhabbet. In summary, these are listed as duaz, deyiş, mersiye, miraçlama, tevhid, semah. Some suggestions were made based on the findings. It was suggested that traditional Alevi-Bektashi culture should be kept alive, cem houses should be supported, young people should be encouraged to come to these places and different studies should be carried out in this regard.

